

JOZEF NÉCSEY A POČIATKY VÝSKUMU ARCHEOLOGICKEJ LOKALITY VO VRÁBĽOCH V POLOHE FIDVÁR/FÖLDVÁR

Péter Prohászka¹ – Gabriel Nevizánsky¹

¹ *Archeologický ústav SAV, Akademická 2, Nitra, Gabriel.Nevizansky@savba.sk, probaszka.peter1975@gmail.com*

Abstract: Jozef Nécsey and the Beginnings of the Archaeological Research of the „Fidvár/Földvár” near Vrábľa. The article deals with the research history of the Bronze Age settlement in „Fidvár/Földvár“ near Vrábľa. The first finds from „Fidvár“ came to the private collection of the lawyer Sándor Dillesz in Vrábľa and they were exhibited in the Hungarian National Museum held on occasion of the International Congress of the Prehistoric Archaeology and Anthropology in 1876. The first excavations were made by the postmaster Jozef Nécsey in december 1895. He sent the excavated artefacts to the Hungarian National Museum, but the majority of the finds are missing in the collection. After presenting the biography of Jozef Nécsey the authors analyzed and evaluated the remained objects.

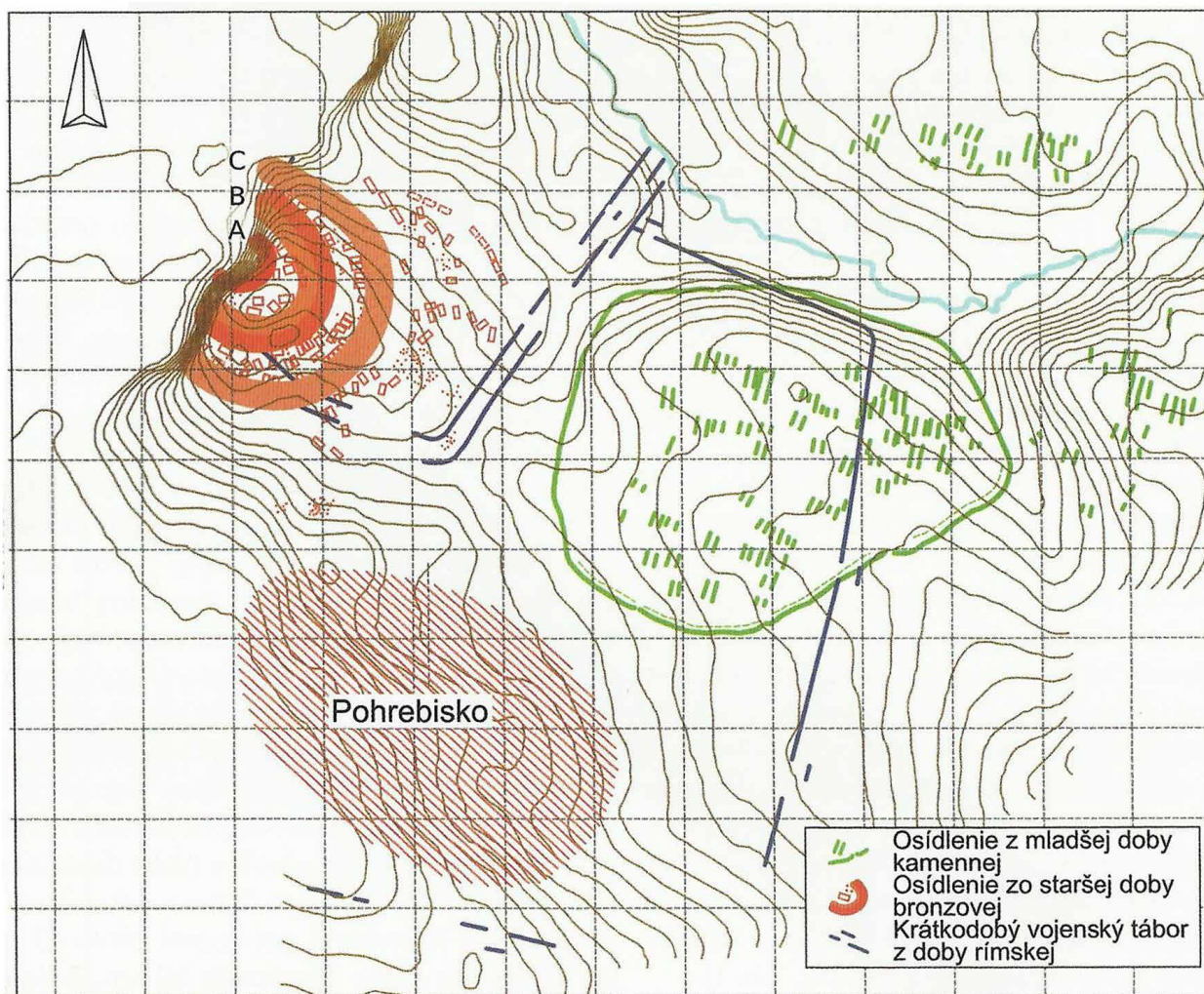
Key words: Southwestern Slovakia, Vrábľa, Jozef Nécsey, Archivals, Bronze Age, research history

Abstrakt: Štúdia sa zaoberá dejinami výskumu významnej lokality doby bronzovej vo Vrábľoch v polohe Földvár/Fidvár v priebehu druhej polovice 19. storočia. Prvé nálezy zo sledovanej lokality sa dostali do súkromnej zbierky vrábľského advokáta Sándora Dillesza, ktoré boli vystavené v Maďarskom národnom múzeu v roku 1876 pri príležitosti Medzinárodného prehistorického a antropologického kongresu. Prvé výskumy na lokalite realizoval správca pošty Jozef Nécsey v decembri 1895. Vykopané predmety poslal do Maďarského národného múzea, ale prevažná väčšina z nich sa tam už nenachádza. Popri životopise Jozefa Nécseyho podávame aj krátke odborné vyhodnotenie zachovaných nálezov.

Kľúčové slová: Juhozápadné Slovensko, Vrábľa, Jozef Nécsey, archívne pramene, doba bronzová, dejiny bádania.

1. Úvod

Významná archeologická lokalita Fidvár/Földvár sa nachádza v blízkosti južného okraja mesta Vrábľa, na ľavom brehu Žitavy, na mierne vyvýšenej plochej terase. Do povedomia medzinárodnej odbornej verejnosti sa dostala vďaka unikátnym objavom z doby bronzovej, na čom má výrazný podiel veľmi plodná všestranná vedecká a výskumná spolupráca Archeologického ústavu SAV so sídlom v Nitre a Katedry archeológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave s Römisch-Germanische Kommission DAI so sídlom vo Frankfurte nad Mohanom. Počiatky obojstranne vyhodnenej výskumnej aktivity sa začali v roku 2007, vďaka čomu dosiahnuté vedecké výstupy sú dnes všeobecne akceptované na medzinárodných vedeckých fórach (Bátora *et al.* 2008; 2009; 2012). Vďaka veľkoplošným geomagnetickým prieskumom a následným terénnym aktivitám sa získali cenné informácie o štruktúre starobronzového opevneného sídliska a jeho obydľí, resp. o hrobových celkoch neďalekého súdobého pohrebiska. Východne od sledovaných objektov zo staršej doby bronzovej ďalším intenzívnym a systematickým geomagnetickým meraním sa dovedna zistili tri rozsiahle samostatné sídliskové areály kultúry s lineárnou keramikou (*obr. 1*). Jedna z osád bola dokonca ohradená (Bátora *et al.* 2012; Fulbort *et al.* 2014; Bátora – Tóth 2015; Bátora – Tóth – Rassmann 2015; Ruttkayová – Ruttkay 2015, 123–127). Na sledovanej lokalite sa už v minulosti realizovali terénne výskumy, z ktorých najvýznamnejší sa konal v roku 1967 pod vedením Antona Točíka (Točík 1986; Bátora – Tóth 2015, 5). V súvislosti s počiatkami bádateľskej aktivity v polohe Földvár/Fidvár sa tak A. Točík, ako aj jeho nasledovníci odvolávajú na kratší článok Š. Janšáka (1937). Štúdium pravekých pamiatok z Vrábľ, resp. z polohy Fidvár/Földvár však siaha do oveľa včasnejšieho obdobia, už do poslednej tretiny 19. storočia.

Obr. 1. Vrábľa, okr. Nitra. Interpretácia výsledkov geofyzikálnych meraní (Bátora et al. 2012, Abb. 4).

Abb. 1. Vrábľa, okr Nitra. Karte der Fundstellen anhand der geophysikalischen Messungen (Bátora et al. 2012, Abb. 4).

V tejto činnosti zohrali významnú rolu dvaja nadšenci. Prvým z nich bol právnik, statkár a neskôr hlavný slúžny Tekovskej stolice, zakladateľ zlatomoravského múzea Sándor Dillesz (1835 – 1907), ktorý svojou mimoriadne vzácnou súkromnou zbierkou položil základy novovzniknutej inštitúcie (*s. a. 1894; s. a. 1907*). Druhou takouto osobnosťou bol vrábeľský správca pošty, neskorší zakladateľ levického múzea Jozef Nécsey, ktorý uskutočnil na Földvári/Fidvári aj prvý amatérsky výskum. Žiaľ, obidvaja menovaní sú takmer neznámi pre autorov zaoberajúcich sa dejinami nášho vedného odboru (*Eisner 1933; Polla 1996*).

Prvý z nich, vrábeľský rodák Sándor Dillesz (1835 – 1907) pôsobil ako právnik, statkár, hlavný slúžny a zároveň bol aj zakladateľom zlatomoravského múzea (*Borovszky 1903, 78–79; Dillesz 1903, 285–286*), ktorý ako prvý upriamil pozornosť na lokalitu Földvár, resp. aj na rôzne iné archeologické lokality v katastri dnešného mesta Vrábľa.

V súvislosti s prípravou VIII. prehistorického a antropologického kongresu konaného v Budapešti začiatkom septembra 1876 Flóris Rómer vyvíjal rozsiahlu organizačnú činnosť už počnúc rokom 1875. Jeho hlavným cieľom bolo vyhotovenie máp s vyznačenými lokalitami z rôznych oblastí Uhorského kráľovstva, resp. realizácia výskumov, ďalej evidencia a zhromaždenie archeologických pamiatok (*Rómer 1875; Probászka 2015a*). Flóris Rómer totiž tieto predmety pochádzajúce z rôznych súkromných a muzeálnych zbierok mienil počas kongresu vystaviť v budove Národného múzea v Budapešti (*Probászka 2015b*). Za účelom vyhotovenia mapy archeologických pamiatok bola v Tekovskej stolici založená samostatná komisia pod vedením Sándora Dillesza, ktorej členovia vykonávali terénne obhliadky a zhromažďovali archeologické nálezy z uvedenej oblasti (*Dillesz 1903, 285*). Vtedy evidovali a dokumentovali vrábeľský Földvár/Fidvár ako významné praveké nálezisko, ktoré zakreslili aj do archeologickej mapy Tekova (*Dillesz 1903, 286; Borovszky*

1903, 78–79). Tento dokument poslali do Národného múzea v Budapešti, kde ešte v 90-tych rokoch 19. storočia bol uložený v jeho archíve. Jej ďalšie osudy sú nám zatiaľ neznáme. Informácie z uvedenej mapy Flóris Rómer využil v publikácii, v ktorej boli zhrnuté výsledky kongresu, resp. v mapovej prílohe, na ktorej znázornili všetky významné praveké lokality celého kráľovstva (*Rómer 1878*). Tekovské pamiatky spolu s nálezmi z Vrábľí boli vystavené na kongresovej výstave v Budapešti, resp. uverejnené v príručke (sprievodcoví) vydanéj pri tejto príležitosti. Najkrajšie a najhodnotnejšie predmety zo zbierky Sándora Dillesza vystavili na výstave zriadenej počas kongresu, vo vitríne č. 1 (*Hampel 1876*, 6). Medzi nimi sa nachádzali aj početné keramické a kostené predmety, ktoré väčšinou pochádzali z Vrábľí – Földváru/Földváru. Tieto artefakty opísal v príručke venovanej kongresu József Hampel (1876, 6): „*Tout les objets de Verebely aut été trouvés mêlés à différents os, à des fragments de quartz pointus, à des têts bruts et à des coquilles dont il y a là des exemples. Le lieu de la trouvaille montrait des traces de feu et était plein de cendres, il se trouve dans une de ces enceintes élevées qu'on appelle dans notre pays „Földvár” (c'est-à-dire forteresse construits en terre); le sol autour de ce lieu montre encore des traces de fossés et des restes de retranchements.*”

Uvedené nálezy sa nakoniec nedostali do zbierkového fondu Národného múzea. Zvyšné predmety z Dilleszovej zbierky spolu s ďalším predmetmi v počte okolo 2000 kusov sa stali súčasťou zakladajúceho fondu zlatomoravského múzea, ktoré vzniklo v roku 1894 (s. a. 1894; s. a. 1898).

Na prípravných prácach Prehistorického a antropologického kongresu sa síce Jozef Nécsey nepodieľal, ale o štyri roky neskôr daroval Národnému múzeu v Budapešti kamennú sekeru a hlinený praslen, ktoré sa našli v Čířároch, okr. Nitra (Magyar Nemzeti Múzeum, Őskori gyűjtemény 177/1880.1-2; *Milesz 1880*, 341). Archeologické bádanie vo Vrábľoch dostalo nové impulzy v rokoch 1893/1894 vďaka terénnym aktivitám súvisiacim s výstavbou požítavského úseku železnice. Jozef Nécsey, ktorého vtedy poverili sledovaním zemných prác, na plánovanej trase realizoval aj menšie výskumy, napr. v honoch Földvár a Papphegy, resp. na statku Sütetető (*Dillesz 1903*, 288, 290). O týchto aktivitách Jozefa Nécseyho informovali svojho času týždenník Barsi Ellenőr (*Szombathy 1893*) a následne aj časopis *Archaeologiai Értesítő* (*Hampel 1894*). Jozef Nécsey vtedy, ako píše v novinách Barsi Ellenőr Ignác Szombathy, niekdajší archivár a stredoškolský profesor a zároveň aj člen Tekovskej archeologickej a historickej komisie, zistil zvyšky pravekých sídlisk. Jozef Nécsey počas záchranej akcie okrem sídliskových objektov našiel aj zvieracie kosti, kamenné nástroje a keramické fragmenty (*Szombathy 1893*; *Kriek 1929*, 8). O niekoľko rokov neskôr, koncom decembra 1896 realizoval Jozef Nécsey ako prvý, archeologický výskum vo Vrábľoch v polohe Földvár/Földvár. O tejto aktivite súdobé lokálne noviny vychádzajúce v Tekovskej stolici však mlčia. O výsledkoch tohto výskumu niet zmienky ani v novinách Bars, resp. Barsi Ellenőr. Našťastie sa zachoval list a neskôr aj Nécseyho správa, ktorú zaslal do Maďarského národného múzea (Adattár Érem és Régiségtár, č. 534/1896 a 43/1897), resp. záznam v prírastkovej knihe o odovzdaných nálezoch, ako aj dve fotografie artefaktov. Žiaľ, z takmer tridsiatich kostených a keramických nálezov v príručnom sklade múzea sa dnes nachádza iba hlinené koliesko (*obr. 3: 2*).

2. Správca pošty

J. Nécsey – zakladateľ Tekovského múzea

Zatiaľ čo u mnohých archeológov – amatérov informácie životopisného charakteru sú veľmi torzovité a roztrúsené, v prípade Jozefa Nécseyho (27. augusta 1842 – 17. januára 1929; *obr. 2*) táto realita neplatí. Zásluhu na tom má predovšetkým jeho dôverný priateľ Jenő Kriek, ktorý ešte v roku jeho úmrtia v mimoriadnom čísle týždenníka Bars napísal veľmi detailnú a podrobnú spomienku (*Kriek 1929*; *Nováková 2015*, 80). Uvedený autor okrem svojich osobných dojmov a písomností uložených v levickom múzeu opísal životnú púť Nécseyho a jeho mnohostrannú činnosť v Tekove (*Kriek 1929*, 1–2). Jozef Nécsey pochádzal zo starej zemianskej rodiny v Oslanoch, okr. Prievidza. Aj jeho otec Ján bol vášnivým zberateľom starožitností, medzi ktorými sa nachádzalo i kadidlo a stará ozdoba z oltára (*Kriek 1929*, 3). Zúčastnil sa aj revolúcie v r. 1848/49. Po návrate domov sa venoval výchove a vzdelávaniu svojich detí. Medzi jeho piatimi deťmi bol Jozef druhorodený (*Kriek 1929*, 4). Materinským jazykom v rodine bola nemčina, Jozef si neskôr osvojil slovenčinu a potom aj maďarčinu. Základnú školu vychodil v Oslanoch a v Nemeckom Pravne, dnes Nitrianske Pravno. Neskôr študoval na piaristických gymnáziách v Prievidzi a v Nitre (*Kriek 1929*, 4; *Nováková 2015*, 80). Vyššie vzdelanie nadobudol na Banskej akadémii v Banskej Štiavnici, ale tam získanú kvalifikáciu vo svojom živote nikdy nevyužil (*Kriek 1929*, 4). Počas geologických prieskumov si všimol aj archeologické nálezy a stal sa z neho vášnivý zberateľ starobylých artefaktov (*Kriek 1924*, 4). Rané roky dospelos-

Obr. 2., Abb. 2. Jozef Nécsey
(1842 – 1929; Švolíková – Pöhlös 2010, 222).

v roku 1869 miesto správcu pošty vo Vrábľoch, kde pôsobil takmer 44 rokov (Kriek 1929, 5n; Nováková 2015, 82). Popri poštárskej činnosti si zveľadil svoj majetok prenajímaním ornej pôdy a tak mohol časť svojich nemalých finančných príjmov použiť na rozšírenie svojej zbierky. Jeho súkromná zbierka nepozostávala iba z archeologických nálezov, ale sa tam nachádzali aj etnografické artefakty a maliarske práce (Divald 1911, 163n). Tak napríklad pri kúpe jedného obrazu sa kontaktoval aj s arcibiskupom Simorom (Esztergomi Érseki Levéltár Simor hagyatéka). Pokiaľ však prevažná časť zbierky jeho súčasníka Sándora Dillesza v počte cca 1000 kusov bola v roku 1894 súčasťou základného fondu zlatomoraveckého múzea (s. a. 1894; s. a. 1898), zbierka Jozefa Nécseyho sa po dlhších peripetiách a komplikáciách až v roku 1927 stala základom novozriadeného múzea v Leviciach (Behula 1987, 6–11; Nováková 2015, 82–84). Nécseyho zbierka sa vďaka tomu doteraz zachovala, naopak Dilleszova za uplynulých sto rokov niekam zmizla. Je možné, že je v niektorom múzeu ukrytá. Zberateľská činnosť Jozefa Nécseyho bola evidovaná iba v tekovskej stolici. Naopak činnosť Sándora Dillesza (1903) aj vďaka Kornélovi Divaldovi (1911, 163–164) vzbudila krajinskú pozornosť.

O zámere založenia múzea a o umiestnení svojich zbierok v tejto inštitúcii začal Jozef Nécsey uvažovať od 90-tych rokov 19. storočia. Žiaľ, darmo očakával podporu svojej idey od Krajinského (štátneho) inšpektorátu múzeí a knižníc, ktorý však zo svojich skromných prostriedkov nemohol podporiť jeho projekt (Kriek 1929, 2). Zámer ponúknuť svoje zbierky verejnosti urýchlila tiež predčasná smrť jeho synov Istvána a Lászlóa. Obidvaja pôsobili na poli kultúry, osvety a vzdelávania. Kým István sa stal maliarom, László sa venoval histórii umenia (Kriek 1929, 2). Is-

ti mu uplynuli v hľadaní možností a cesty k svojmu odbornému rastu. Tak sa stal v roku 1859 lekárnickým praktikantom v Bánovciach nad Bebravou, kde sa od Dr. Keösa učil botaniku a floristiku (Kriek 1929, 4). Svoje lekárnické povolanie ukončil v dôsledku nehody, kedy takmer prišiel o život pod prelomeným ľadom mlynskeho náhonu, pričom padol do ľadovej vody a veľmi prechladol (Kriek 1929, 4). Po dlhšom liečení a ozdravnej kúre v Piešťanoch sa postavil na nohy, ale otec ho usmernil na poštársku dráhu. Jozef Nécsey dňa 16. septembra 1862 úspešne zložil v Prešporku odborné skúšky a potom pracoval na viacerých poštových úradoch (Nováková 2015, 80n).

V roku 1863 ho vyslali ako posilu na martinskú poštu, a to vďaka jeho znalosti slovenského jazyka. V Martine sa vtedy konalo zakladajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej, kde očakávali návštevu zahraničných, najmä ruských vedcov (Kriek 1929, 4n). Tu sa zoznámil so župným administrátorom grófom Albertom Nemesom a vybudoval si dôležité politické a vedecké kontakty (Kriek 1929, 5). Odtiaľ ho neskôr premiestnili do obce Izsák, v peštianskej stolici, kde sa zoznámil so svojou neskoršou manželkou Ilonou Agárdy, s ktorou sa oženil v roku 1866. Tu si zdokonalil svoje znalosti maďarčiny a po krátkej činnosti v Komárne získal

tván okrem maľovania žánrových obrazov bol evidovaný ako vynikajúci ilustrátor, ktorý z poverenia Otta Hermana ilustroval ornitologické práce, medzi inými aj Magyarországi madarai (Vtáctvo Uhorska; *Fejős* 2002, 648). Významné sú tiež jeho kresby motýľov, ktoré sa dostali do levického múzea (*Kriek* 1929, 8). Zaujímal sa i o národopis a tak sa dostal do národopisného oddelenia Národného múzea v Budapešti, kde vykonával kresličské práce (*Fejős* 2002, 648). Z poverenie tejto inštitúcie realizoval aj zberateľský výskum v severnej časti tekovskej stolice (*Kriek* 1929, 8) a odtiaľ získané etnografické pamiatky venoval múzeu (*Fejős* 2002, 648). Počas študijnej cesty v Mníchove v dôsledku sklamaní v láske spáchal samovraždu.

Syn László sa stal umeleckým historikom a potom pôsobil v Szépművészeti Múzeum (Múzeum krásnych umení), kde sa venoval výskumu štýlu quattrocento v období renesancie. Jozef Nécsey po smrti svojich synov sa vážnejšie pokúšal dať svoju zbierku do ochrany a správy štátu, čo sa mu však podarilo až v roku 1927 (*Nováková* 2015, 84–87). Zbierka, ako sme to už uviedli, nepozostávala iba z archeologických nálezov, ale obsahovala aj obrazy, umeleckopriemyselné ako aj národopisné predmety (*Kriek* 1929, 2, 8). Mineralogickú časť svojej zbierky daroval piaristickému gymnáziu v Leviciach, kde predtým študovali aj jeho synovia (*Szabady* 1882, 41; *Kriek* 1929, 7). Podľa ročenky Főgymnáziumi Értesítő v roku 1882 Jozef Nécsey daroval pre prírodovedecký kabinet gymnázia svoju zbierku, ktorá obsahovala 352 kusov minerálov a 34 kusov skamenelín (*Szabady* 1882, 41; porovnaj *Kriek* 1929, 7; ktorý však píše o 4000 kusoch). O dva roky neskôr zveľadil zbierku gymnázia kúskom meteoritu, denárom cisára Vespasiana a viacerými novovekými striebornými a medenými mincami (*Szabady* 1884, 42–43). Archeologické výskumy Jozef Nécsey realizoval predovšetkým v Požitaví a Pohroní, odkiaľ získal hlavne praveké pamiatky (*Kriek* 1929, 2). Sám dokonca uskutočnil archeologické výskumy napríklad v rokoch 1893 a 1894 v katastri Vrábľ, na lokalitách ležiacich na trase výstavby železnice (*Szombathy* 1894; *Hampel* 1894), ako aj v roku 1896 v polohe Földvár/Fidvár.

V roku 1894 sa ho István Szombathy a Pál Ruffy snažili presvedčiť, aby sa jeho zbierka popri kolekcii Sándora Dillesa dostala do Zlatých Moraviec (*Kriek* 1929, 8). Ale Jozef Nécsey nakoniec poslal do Zlatých Moraviec iba bronzové predmety vykopané vo Vrábľoch v polohe Köröspuszt. Ostatné predmety svojej zbierky mienil venovať Leviciam (*s.a.* 1898; *Kriek* 1929, 8). O numizmatickej zbierke Jozefa Nécseyho sa zmiňuje Kornél Divald (1911, 163–164). Súčasťou jeho zbierky bola aj knižnica pozostávajúca z 1500 zväzkov, kde boli zhromaždené najmä práce z oblasti histórie, filozofie, štátu a práva, ale v hojnom počte sa vyskytli aj knihy prírodovedného charakteru. Podľa Kriekovej informatívnej správy v roku 1927 odviezli do Levíc tri nákladné autá muzeálnych predmetov (*Kriek* 1929, 2).

Jozef Nécsey a synovia popri regionálnych zveľadľovali svojimi darmi aj celoštátne (krajinské) inštitúcie. Otec poslal Magyar Postatörténeti Múzeum/Maďarskému poštovému múzeu rôzne historické pamiatky a predmety viažuce sa k poštárstvu (*Kriek* 1929, 6). V inventárnej knihe Maďarského národného múzea je v roku 1880 prvýkrát uvedené jeho meno, keď daroval do pravekej zbierky kamennú sekerku a hlinený praslen nájdené v Čifároch, okr. Nitra (Magyar Nemzeti Múzeum Őstörténeti gyűjtemény: 177/1880, 1-2; *Milesz* 1880, 341). Jeho meno sa opäť uvádza v roku 1897, kedy tam poslal nálezy pochádzajúce z výskumu, ktorý realizoval vo Vrábľoch v polohe Földvár/Fidvár. K nim priložil aj krátku nálezovú správu (Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Adattár Érem-és Régiségvár 43/1897).

3. Dokumenty

Obsah správy s konkrétnymi informáciami vo voľnom preklade je nasledovný:

Prvý list, ktorý je datovaný ku dňu 16. júla 1896, Jozef Nécsey poslal ešte pred začatím terénneho výskumu v polohe Földvár/Fidvár. Vyberáme z neho iba pasáže, ktoré sa týkajú jeho archeologickej činnosti.

Archeologické náleziská z okolia Vrábľ som už dávnejšie skúmal a mám znalosti o ich rozsahu. Väčšinou nie sú narušované, s výnimkou tých, ktoré odkryli robotníci pri výstavbe železnice. Župa ma poverila zozbieraním nájdených nálezov pre zbierky Tekovského múzea. Zber sa uskutočnil takým spôsobom, že predmety som musel sám vyhľadať alebo za skromné prepitné odkúpiť od robotníkov. V inventarizovanom stave som ich odovzdal župnému múzeu. Všetky predmety pochádzajú z doby kamennej a sú veľmi zaujímavé. Ostatné neporušené lokality po zbere úrody možno ľahko odkryť a sledovať. Za 50–100 zlatiek (florénov) by robotníci vedeli veľa dosiahnuť. Máme päť lokalít súdiac podľa samostatných ohnísk a črepov a zemný hrad, kde hľadači pokladov vykopali jamy. Podľa tunajších profilov usudzujem, že každá vrstva je z iného obdobia, ktoré veľa sľubujú... Na roliach v Nemčiňanoch som zas našiel priložený predmet s primitívnou výzdobou. Považujem ho za mincu a v prípade záujmu prosím prenechať pre múzeum.

Výkop v navrhovanom augustovom termíne sa zrejme neuskutočnil, ale realizoval sa až koncom decembra. Druhý list – zároveň aj nálezová správa – bola odoslaná až v januári nasledujúceho roku.

Veľavážený milostivý pán!

V minulom roku 30. a 31. decembra som vo Vrábľoch dal dvom robotníkom prekopat plochu cca 12m². Výsledky výskumu sú zaujímavé. Všetky nálezy som poslal prostredníctvom môjho syna, ktorý Vám ich ukáže a odovzdá. Prosím ich evidovať ako nálezy z vrábeľského Földváru z Tekovskej stolice a za účelom prípadného ďalšieho výskumu posúdiť.

Celková plocha Földváru je okolo 8-10 katastrálnych jutár a vidno hviezdicové výstupy. Vnútro pozostáva z kerubovitého valu, v blízkosti ktorého môže byť pohrebisko, ale nevedno presne kde... Našli sa tam (na Földvári) črepy počnúc od najprimitívnejších kusov, tiež kostené ihly, kĺbové časti kostí aj s prevrtanými otvormi, malé kamenné dláto (asi plochá sekerka), lastúry, parobové kladivko s prevrtaným otvorom. Zrejme ide o nálezy z doby kamennej. Spomína sa ešte strieborný gombík a jediný železný predmet – veľmi hrdzavý klinec z voza. Predmet z bronzu sa nenašiel. Nálezy venujem archeologickému oddeleniu.

Váš slušobník Nécsey

Vráble, 17. januára 1897

József Hampel sa v štvrt'ročnej správe o nových prírastkoch Národného múzea sa zmieňuje o dare od Jozefa Nécseyho (*Hampel 1897, 277*). Daroval 30 hlinených a kamenných starozitností z vrábeľských pravekých valov. V prírustkovej knihe Numizmatického a archeologického oddelenia Národného múzea sa o darovaných predmetoch píše nasledovne.

7/1897

1. – 4. Praveké fragmenty jelenieho a srnčieho parohu so stopami po opracovaní.
5. Fragment parohovej bočnice zubadla zdobenej rytými líniami - z praveku?, resp. zo sťahovania národov.
6. Fragment zakrivenej pravekej kostenej ihly.
7. Hlinený hrniec s uškom. Výška 10 cm, šírka 10 cm.
8. – 10. Fragmenty z podobných nádob.
11. Praveký hlinený hrniec s odlomeným hrdlom. Na pleci s dvoma špicatými pásikovými uchami.
12. Praveký dvojuchý hlinený hrniec s vysokým hrdlom. Polovica hrdla a jedno ucho odlomené. Výška 5,3 cm; šírka 5,1 cm.
13. Polguľovitá šálka (misa) s rovným dnom a štyrmi výčnelkami na uchopenie. Výška 4,6 cm; priemer 6,5 - 7,5 cm (*obr. 3: 3*).
14. Praveká hlinená plytká šálka v tvare korýtka riečneho (lastúry). Priemer 6,5 – 7,5 cm
15. Praveké hlinené prevrtané koliesko s priemerom 7,3 cm (*obr. 3: 2*).
16. Praveké brúsené ploché dláto (sekerka) trapézového tvaru. Šírka pri ostrí 3 cm, výška 7 cm
17. Novoveké pozlátené striebro (gombík?).

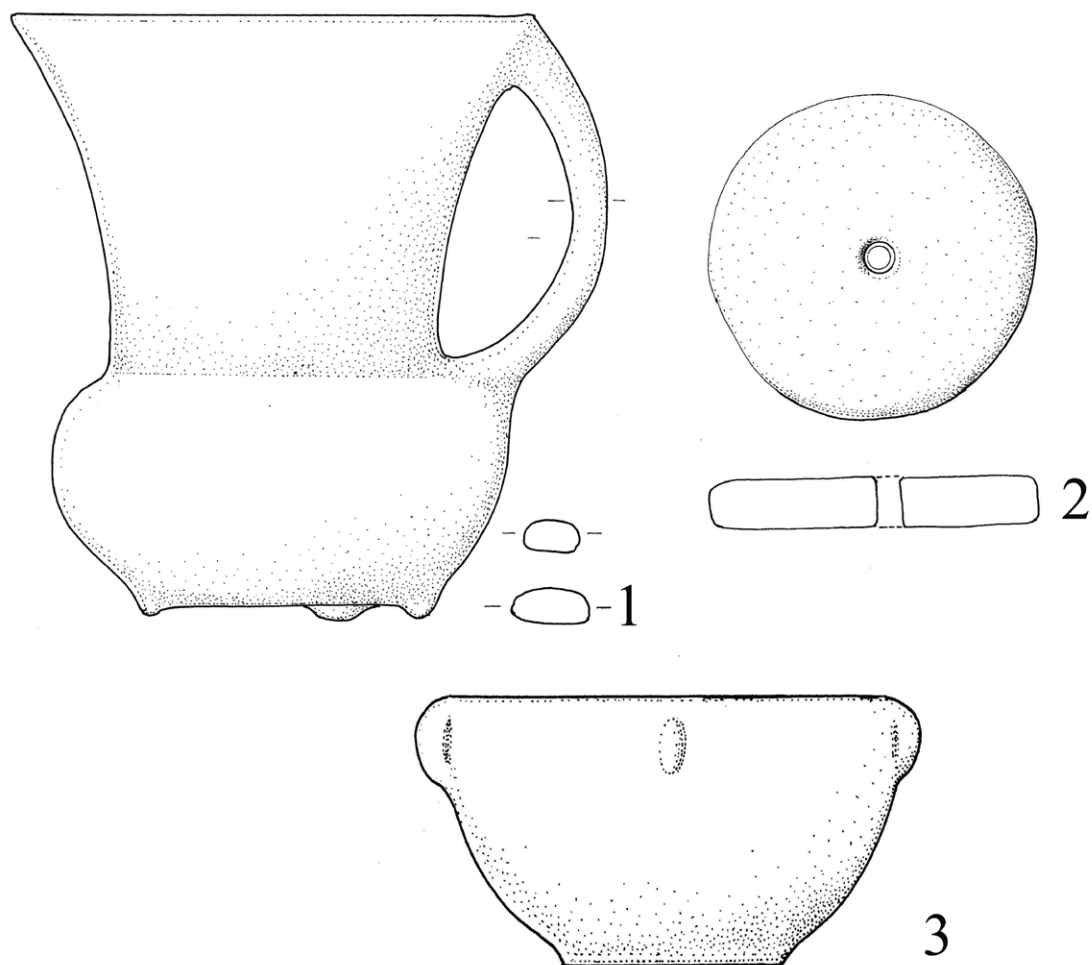
Dar Jozefa Nécseyho

10/1897

20. január

1. Praveké kužeľovité hlinené závažie, pod zúženým koncom prevrtané. Výška 16 cm; šírka 11 cm.
2. Podobný predmet tvaru neúplného ihlana, fragment hornej časti, na špici s preliačením.
3. Praveké široké pásikové ucho z hlinenej nádoby.
4. Dno pravekej hlinenej nádoby
5. Džbánok (v popise hrniec) s cibulovitým telom, vysokým lievikovým hrdlom a pásikovým uchom. Na mierne zaoblenom dne štyri výčnelky – nožičky. V hrnci zistené úlomky uhlíkov a popola. Výška 11,5 cm; šírka 9 cm (*obr. 3: 1*).
6. – 9. Fragmenty pravekých hrncov a zlomok ucha.
10. Fragment pravekej misky s von vyhnutým okrajom.
11. Praveký hlinený hrniec zdobený dvojicou a trojicou výčnelkov. Výška 23, 1 cm; šírka 20 cm.
12. – 17. Úlomky pravekých zvieracích kostí.

Dar Jozefa Nécseyho

Obr. 3. Vráble – Földvár/Fidvár. Nálezy deponované v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti.

- 1 – džbán so štyrmi nožičkami; 2 – hlinený praslen, resp. koliesko z modelu vozíka;
3 – Polguľovitá misa so štyrmi symetricky rozmiestnenými oválnymi výčnekami.

Abb. 3. Vráble-Földvár/Fidvár. Ins Ungarische Nationalmuseum geschickte Funde.

- 1 – Krug mit vier kleinen Füßchen; 2 – Tonscheibe; 3 – Halbkugeliger Teller mit vier Griffen.

Z fascikla chýba odpoveď a ďakovný list, a to z toho dôvodu, že ich napísal nie József Hampel, lež Imre Szalay – generálny riaditeľ Národného múzea. Koncept ďakovného listu spolu s celým riaditeľským archívom sa zničil v roku 1945. Jenő Kriek v Nécseyho životopise spomína ďakovné listy od Imreho Szalaya z roku 1897, v ktorých vyslovil vďaku za archeologické nálezy z Földváru a za etnografické pamiatky (*Kriek 1929*, 8). Jeden z uvedených dokumentov datovaný k 20. januáru 1897, v ktorom Imre Szalay ďakoval za prvú kolekciu zaslaných náleзов, publikovala Margaréta Nováková (2015, 87).

4. Zhrnutie

Z vyše 30 vrábeľských náleзов z polohy Földvár, ktoré Jozef Nécsey poslal do Národného múzea v Budapešti, nachádzame dnes vo fonde pravekej zbierky iba hlinené koliesko (Magyar Nemzeti Múzeum őskori gyűjtemény 7/1897.15). Ide o plné koliesko s priemerom 7,3 cm so stredovým otvorom.

Z dvoch nádob sa zachovali len fotografie (Magyar Nemzeti Múzeum Negatívár Ö 7482 a 1876).

Opis fotografovaných nádob:

1. Hlinený džbánok s vysokým lievikovito formovaným hrdlom plynule nasadeným na mierne stlačené guľovité telo, s dlhým páškovým uchom spájajúcim okraj s hornou časťou tela. Na mierne zaoblenom dne sú štyri symetricky rozmiestnené menej výrazné plastické nožičky. Výška 11,5 cm; priemer 9 cm. V nádobe kúsok uhlíkov a hrudy popola. (Magyar Nemzeti Múzeum ōskori gyűjtemény 10/1897.5: Negatívár Ö 1876; obr. 3: 1).

2. Hlinená misa s polguľovitým telom a s rovným odsadeným dnom so štyrmi symetricky rozmiestnenými oválnymi výčnelkami. Výška 4,6 cm; priemer 6,5 – 7,5 cm. (Magyar Nemzeti Múzeum ōskori gyűjtemény 7/1897.13; Negatívár Ö 7482; obr. 3: 3).

Archeologický výskum vrábeľského Földváru začal Jozef Nécsey v roku 1896 koncom decembra. Zachránené nálezy sa dostali do fondu Národného múzea v Budapešti. Žiaľ, nemáme k dispozícii údaje o ďalšom pokračovaní výkopov. V každom prípade zachovaná nálezová správa je prvým zatiaľ nepoznaným dokumentom archeologického výskumu Tekova. Predmety opísané v inventárnej knihe, ako aj zachovalé fotografie poukazujú na to, že prevažná časť zachránených predmetov patrí do staršej doby bronzovej. Okrem keramiky sem možno zaradiť aj parohovú, ryhami zdobenú bočnicu z uzdy. Nezdobenú bočnicu zo srnčieho parohu na sledovanej lokalite našiel pri zbere O. Ožďáni (1983, obr. 117: 6). Pozoruhodným predmetom je aj hlinené koliesko so stredovým otvorom, ktoré môže byť najskôr hlavičkou prasleny. Podobné exempláre, ale s nízkym, často obojstranným prstencom okolo otvoru sú považované za kolesá miniatúrnych modelov hlinených vozíkov (Bondár 2012).

Analogický predmet je zobrazený medzi artefaktami zo súčasnej etapy výskumu vrábeľského Földváru/Fidváru (Bátora – Tóth 2015, 26). Džbánok so štyrmi nevýraznými nožičkami na dne (obr. 3: 1) reprezentuje už najmladší stupeň maďarovskej kultúry, resp. prechodný maďarovsko-mohylový horizont (Točík 1964, 24; 1981, 92; Bátora – Vladár 2015, obr. 14). Do náplne maďarovskej kultúry patrí aj misa s polguľovitým telom (obr. 3: 3) a so štyrmi symetricky rozmiestnenými oválnymi výčnelkami, aké sa našli aj v Šuranoch-Nitrianskom Hrádku, v polohe Zámociek (Točík 1964, 31; 1978, tab. LXXXVI: 13; CXXXIX: 14; CLVI: 29; CLXIII: 24).

Na záver možno konštatovať, že vo Vrábľoch v polohe Földvár/Fidvár Jozef Nécsey uskutočnil prvý amatérsky výskum starobronzovej lokality osídlenej hlavne v období maďarovskej kultúry, ktorý bol dokumentovaný aj písomne. Spolu s lokalitou v katastri niekdajších Maďaroviec (dnes miestna časť obce Santovka) ide o druhé starobronzové opevnené sídlisko skúmané už v druhej polovici 19. storočia (Nevizánsky – Probászka 2015).

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0072/17 a SASPRO 0104/01/03, ktorý financuje SAV a Európska únia.

Bibliografia

- Bátora, J. – Eitel, B. – Falkenstein, F. – Rassmann, K. 2008: Fidvár bei Vráble – Eine befestigte Zentralsiedlung der Frühbronzezeit in der Slowakei. In: Müller, J. – Czebreszuk, J. – Kadrow, S. (eds.): Defensive structures from Central Europe to the Aegean in the 3rd and 2nd millennium BC. Poznań – Bonn, 97–107.
- Bátora, J. – Eitel, B. – Hecht, S. – Koch, A. – Rassmann, K. – Schubkraft, G. – Winkelmann, K. 2009: Fidvár bei Vráble (Kr. Nitra, Südwestslowakei): Untersuchungen auf einem äneolithisch-frühbronzezeitlichen Siedlungshügel. *Germania* 87/1, 1–39.
- Bátora, J. – Behrens, A. – Gresky, J. – Ivanova, M. – Rassmann, K. – Tóth, P. – Winkelmann, K. 2012: The rise and decline of the Early Bronze Age settlement Fidvár near Vráble, Slovakia. In: Kneisel, J. – Corso, M. D. – Taylor, N. – Tiedtke, V. (eds.): Collapse or continuity? Environment and development of Bronze Age human landscape. Proceedings of the International Workshop „socio-Environmental Dynamics over the last 12.000 Years: The Creation of Landscapes II (14th-18th March 2011)“ in Kiel. Bonn 111–129.

- Bátora, J. – Tóth, P. 2015: Vrábľa „Fidvár“ – archeologické nálezisko európskeho významu. In: Valach, J. (ed.): Vrábľa príspevky k histórii mesta. Vrábľa, 4–33.
- Bátora, J. – Tóth, P. – Rassmann, K. 2015: Centrálné sídlisko zo staršej doby bronzovej vo Vrábľoch. In: Bátora, J. – Tóth, P. (eds.): Keď bronz vystriedal meď. Bratislava – Nitra, 123–138.
- Bátora, J. – Vladár, J. 2015: Kultúry staršej doby bronzovej. In: Furmánek, V. (ed.) : Staré Slovensko 4. Doba bronzová, Nitra, 21-101..
- Behula, P. 1987: Z dejín levického múzea. In: Jubilejný zborník Tekovského múzea v Leviciach. Levice, 5–25.
- Borovszky, S. 1903: Bars vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest.
- Bondár, M. 2012: Prehistoric Wagon Models in the Carpathian Basin (3500 – 1500 BC). Budapest.
- Dillesz, S. 1903: Bars vármegye őskora. In: Borovszky, S. (ed.): Bars vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 285–292.
- Divald, K. 1911: Bars és Hont vármegyei kutatások. Múzeumi és Könyvtári Értesítő 5/2-3, 162–165.
- Eisner, J. 1933: Slovensko v pravěku. Bratislava.
- Fejős, Z. 2002: Nécsey István. In: Bodó, S. – Viga, Gy (ed.): Magyar múzeumi arcképcsarnok. Budapest, 648.
- Furbolt, M. – Bátora, J. – Cheben, I. – Kroll, H. – Rassmann, K. – Tóth, P. 2014: Vrábľa-Veľké Lehemby: Eine Siedlungsgruppe der Linear keramik in der Südwestslowakei. Vorbericht über die Untersuchungen der Jahre 2010 und 2012 und Deutungsansätze. Slovenská archeológia 62, 227–266.
- Hampel, J. 1876: Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie. Budapest.
- Hampel, J. 1894: Verebéli leletek. Archaeológiai Értesítő 14, 93.
- Hampel, J. 1897: A Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának gyarapodása az 1897. év I. negyedévében. Archaeológiai Értesítő 17, 277–279.
- Janšák, Š. 1931: Hradište pri Vrábľoch a skupina sídlisk pri Žitva-Ďarmotách. Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 25, 53–56.
- Kriek, J. 1929: Nécsey József (1842. augusztus 27 - 1929. január 17). Bars, 22. decembra 1929 – príloha s. 1–11.
- Milesz, B. 1880: A n. múzeum érem- és régiség osztályának gyarapodása a f. évi július – novemberi hónapokban. Archaeológiai Értesítő 14, 340–345.
- Nevizánsky, G. – Prohászka, P. 2015: K počiatkom výskumu eponymnej lokality maďarovskej kultúry v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. Bartík, J. (ed.): Zborník na pamiatku Jozefa Paulíka. Zborník SNM-Supplementum 9, Bratislava, 35–51.
- Nováková, M. 2015: Zberateľ Jozef Nécsey a nové poznatky o vzniku Mestského múzea v Leviciach. In: Valach, J. (ed.): Vrábľa príspevky k histórii mesta. Vrábľa, 80–89.
- Ožďáni, O. 1983: Parohová bočnica z Vrábľa. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982, 186.

- Polla, B. 1996:* Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin.
- Probászka, P. 2015a:* Rómer Flóris és a budapesti VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus előkészületei. – Flóris Rómer and the preparations of the 8th Congress of Prehistoric Archaeology and Anthropology of Budapest. *Arrabona* 51, 87–114.
- Probászka, P. 2015b:* Rómer Flóris és a VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus Budapesten. In: Kerny, T. – Mikó, Á (red.): *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján.* Budapest, 77–102.
- Rómer, F. 1875:* Jelentés a nemzetközi őstörténelmi és embertani congressus VIII-ik ülését szervező bizottság eddigi működéséről. *Hon* 13, 4. augusta.
- Rómer, F. 1878:* Résultats généraux du mouvements archéologique en Hongrie avant la VIIIe session du congrés international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques á Budapest 1876. CRP II. Budapest.
- Ruttkayová, J. – Ruttkay, M. 2015:* Horné Požitavie. Svedectvo archeológie. *Archaeologica Slovaca Monographiae Varia* V. Nitra.
- Švolíková, M. – Pölbös, M. 2010:* Spolkový život v rokoch 1919-1938. In: Švolíková, M. (ed.): *Monografia mesta Levice.* Levice, 216–223.
- Szabady, Gy. 1882:* A lévai kegyes-tanítórendi nagy-gymnasium értesítője az 1881/1882. tanévről. Léva.
- Szabady, Gy. 1884:* A lévai kegyes-tanítórendi nagy-gymnasium értesítője az 1883/1884. tanévről. Léva.
- Szombathy, I. 1893:* A verebélyi régészeti leletek. *Barsi Ellenőr* 12/51, 2.
- Točík, A. 1964:* Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava.
- Točík, A. 1978:* Nitriansky Hrádok – Zámeček. *Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce Kultur.* Band II. Nitra.
- Točík, A. 1981:* Nitriansky Hrádok – Zámeček. *Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce Kultur.* Band I. Nitra.
- Točík, A. 1986:* Opevnené sídlisko zo staršej doby bronzovej vo Vrábľoch. *Slovenská archeológia* 34, 463–476.
- s. a. 1894: Alapítvány a vármegye muzeumának. *Barsi Ellenőr* 13/25, 3.
- s. a. 1898: Barsvármegye múzeuma. *Barsi Ellenőr* 17/13, 1-2.
- s. a. 1907: Dillesz Sándor (1835-1907). *Barsi Ellenőr* 26/31, 1-2.

Zusammenfassung

József Nécsey und die Anfänge der archäologischen Erforschung von Földvár/Fidvár in Vrábľa

Die südlich von Verebély/Vrábľa befindliche Földvár/Fidvár wurde dank der seit 2007 laufenden deutsch-slowakischen Ausgrabungen in der Bronzezeitforschung international bekannt (*Bátora et al. 2009; 2012*). Die Geomagnetometeruntersuchungen bzw. die Ausgrabungen zeigten die Häuser einer frühbronzezeitlichen Siedlung, die Strukturen einer Erdburg sowie ein in der Nähe befindliches Gräberfeld (*Abb. 1*). Östlich bzw. südöstlich wurden die Spuren einer Siedlung der Bandkeramik-Kultur, die mit einem Graben umgeben war, gefunden (*Bátora et al. 2012;*

Bátora – Tóth 2015; Ruttkayová – Ruttkay 2015, 123–127). Unter den früheren Forschungen in Földvár/Fidvár war die Ausgrabung von Anton Točík im Jahre 1967 besonders wichtig (Točík 1986; Bátora – Tóth 2015, 5). Sowohl Točík, als auch die späteren Publikationen bezogen sich hauptsächlich auf den kurzen Beitrag von Š. Janšák in Verbindung mit der Erforschung der Erdburg (Janšák 1931). Die Forschungen begannen hier aber etwas früher, noch im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts. Dabei spielten zwei Personen eine wichtige und bisher nicht genügend gewürdigte Rolle. Der Anwalt und Grundbesitzer Sándor Dillesz (s. a. 1894), und der Postmeister des Ortes, József Nécsey. Leider blieben sie in der Forschungsgeschichte der slowakischen Archäologie größtenteils unerwähnt (Polla 1996).

Sándor Dillesz war der erste, der auf die Fundstelle und die hier gemachten Funde aufmerksam machte. Er stellte diese Funde in der anlässlich des in Budapest veranstalteten prähistorischen und anthropologischen Kongresses im September 1876 in einer im Nationalmuseum gestalteten Ausstellung aus (Rómer 1875; Prohászka 2015a). Im Führer der Ausstellung beschrieb József Hampel diese Objekte auch (Hampel 1876, 6): „*Tout les objets de Verebély aut été trouvés mêlés à différents os, à des fragments de quartz pointus, à des têtes bruts et à des coquilles dont il y a là des exemples. Le lieu de la trouvaille montrait des traces de feu et était plein de cendres, il se trouve dans une de ces enceintes élevées qu'on appelle dans notre pays „Földvár“ (c'est-à-dire forteresse construits en terre); le sol autour de ce lieu montre encore des traces de fossés et des restes de retranchements.*”

József Nécsey (1842 – 1929; Abb. 2) trat erst 1880 mit dem Nationalmuseum in Kontakt, als er einige kleine Funde der Sammlung schenkte (Ungarisches Nationalmuseum (Budapest) Prähistorische Sammlung 177/1880.1-2; Milesz 1880, 341). Er studierte in den Gymnasien von Nitra und Prievidza, dann in der Bergbauakademie in Banská Štiavnica (Kriek 1929, 4; Nováková 2015, 80). Bei den geologischen Prospektionen entdeckten archäologischen Funden weckten seine Interesse für die Archäologie. Er legte schon damals mit Mineralien, Kunstobjekten und Funden eine kleine Sammlung an, die in den Jahren so angewachsen war, dass davon das Museum von Levice gegründet wurde. Nach einem Unfall musste Nécsey einen neuen Beruf suchen, so betrieb er das Postamt in Vrábľa und wurde ab 1869 44 Jahre lang Postmeister des Ortes (Kriek 1929, 5–6; Nováková 2015, 82).

Die archäologische Forschung in Vrábľa bekam in den Jahren 1893 und 1894 wegen der Ausbau der Eisenbahnlinie im Zsitvatal einen Anstoß. Nécsey verfolgte die Erdarbeiten und sammelte die Funde für seine Sammlung. In der Lokalpresse wurde auch über die Funde berichtet (Szombathy 1893; Hampel 1894). Einige Jahre später am Ende des Jahres 1896 begann Nécsey die erste Ausgrabung auf Földvár/Fidvár. Über seine Forschungen berichtete er József Hampel in einem Brief (Ungarisches Nationalmuseum (Budapest) Archiv der Münz- und Antikensammlung 43/1897). Am 30. und 31. Dezember 1896 ließ Nécsey eine Fläche von 12 m² aufgraben. Nach ihm umfasste das Gebiet von Földvár/Fidvár 8–10 Joch, sein Inneres schien ein Rundwall zu sein. Er fand dort Bein- und Steinarfakte und Keramikgefäße. Er schenkte auch diese Objekte der Antikensammlung. Von den mehr als 30 Funden ist bloß ein Stück – eine Tonscheibe (Abb. 3: 2) – identifizierbar und es gibt Photos von zwei Gefäßen. Anhand der Beschreibung und der Photos waren die Objekte bronzezeitlich. Eine ähnliche Tonscheibe befindet sich unter den Funden der neueren Ausgrabungen in Földvár / Fidvár (Bátora – Tóth 2015, 26). Sie könnte ein Rad eines kleinen Tonwagens sein (Bondár 2012). Der Krug mit vier kleinen Füßchen (Abb. 3: 1) wird gewöhnlich in den späten Maďarovce-, bzw. Maďarovce – Hügelgräberkultur-Horizont datiert (Točík 1981, 92; Bátora – Vladár 2015, Abb. 14). Ebenfalls zur Maďarovce-Kultur gehört der halbkugelige Teller mit vier ovalen Griffen (Abb. 3: 3). Ähnliche Stücke veröffentlichte A. Točík von Nitriansky Hrádok – Zámeček (Točík 1964, 31; 1976, tab. LXXXVI: 13; CXXXIX: 14; CLVI: 29; CLXIII: 24).

Die erste archäologische Ausgrabung in der Fundstelle Vrábľa – Földvár/Fidvár wurde von J. Nécsey gemacht. Er entdeckte dabei hauptsächlich bronzezeitliche Funde der Maďarovce-Kultur.